
YENİ BİR TOPLUMSAL BELLEK OLUŞTURMA ÇABALARINA ERMENİ SENARİSTLERİN KATKILARI - 4 ŞUBAT 2010

Birsen KARACA

12.04.2009

YENİ BİR TOPLUMSAL BELLEK OLUŞTURMA ÇABALARINA
ERMENİ SENARİSTLERİN KATKILARI**

BİRSEN KARACA*

Bu çalışmanın hareket noktasında Ermeni iddialarının arka planında yeni bir toplumsal bellek kurma çabalarının olduğu savı var. Bu bağlamda toplumsal belleğin dinamikleri (devinimleri), dolayısıyla bu dinamikleri yönlendirmek için kullanılan kitle iletişim araçları, özel olarak da sinema ilgi alanımıza giriyor.

Ermeni iddiaları iki özelliğiyle bu çalışmaya dahil edildi: Birincisi, söz konusu iddialar Türkiye'yi hedef alıyor. Bu açıdan konu, Türkiye için izlenmesi gereken, yani stratejik bir özellik taşıyor. İkincisi, Ermeni iddiaları güncelliğini kaybetmeden süreklilik arz eden bir sorun olma özelliğine sahip. Dolayısıyla, sorunun yalnızca tarihi, uluslararası ve siyasi boyutları değil, bu iddiaları besleyen kaynaklar da çok yönlü bilimsel araştırma, inceleme ve analizlere gereksinim duyuyor. Savımıza konu olan toplumsal belleklerin biyolojik belleklerle bağları son derece girift ve güçlüdür. Bu nedendir ki, toplumsal belleklere müdahale biyolojik belleklere de müdahaleyi gerektiren bir işlemdir.

Konunun tanımlar bazında sunduğu perspektif şöyle: Biyologlar biyolojik belleği bedenin kayıt makinesi olarak tanımlıyorlar. Eğitimciler, filozoflar ve psikologların yaptığı tanımlarda ise bellek aklın fakültelerinden (bölümlerinden) birisidir.[1]

Toplumların da bireyler gibi bellek yetisine sahip olup olmadığı tartışması bir yana, toplumsal bellek oluşumunun tarihi toplumsal yaşam kadar eskidir. Üstelik biyolojik belleklerdeki bilgi, deneyim ve imgelerin korunabilmesi için bireyin öğrenme sürecini toplumsal yaşam içerisinde geçirmiş olması gerekir. Bu nedendir ki, ütopya konulu eserlerde yazar kuracağı ütopya için kahramanını hep bireysel ve toplumsal yaşamın devamlılığını sağlayacak bilgi, deneyim ve imgelere sahip olanların arasından seçti ve bunu anti ütopya konulu eserler ortaya çıkıncaya kadar istençsizce yaptı.

Daniel Defoenun (1660-1731) Robinson Crusoe (1719) adlı eseri yazarın bu istençsiz seçimini belgeleyen örneklerinden birisidir. Rus yazar Andrey Platonov (1899-1951) ise Çevengur (1927) adlı anti ütopya konulu eserinde Daniel Defoeyu özellikle bu konuda eleştirmiş ve toplum içerisinde öğrenmenin önemine dikkat çekmiştir.[2] Platonov, Daniel Defoenun düşüncesindeki eksikleri göstermek amacıyla kahramanını sosyal yaşamın dışında büyütür ve doğada tek başına bırakır. Sonunda eser kahramanı karnını doyurmak için karşısına çıkan zehirli bir kertenkeleyi yer ve ölür. Mısıroloji uzmanı Jan Assmanın, En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur.(3) tespiti Platonova destek olabilecek niteliktedir.[4] Bence, Ermeni iddiaları

çerçevesinde kamuoyuna sunulan anıları da bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. İlerde Ortadoğu gazetesinden derleyerek sunacağımız haberler bu düşünceyi de destekleyen örneklerimiz olacak.

Şimdi Jan Assmanın tespitini, var olan toplumsal belleği silip yerine yepyeni bir toplumsal bellek oluşturmanın mümkün olup olmadığı sorusunu gündeme taşımak için bir kez daha kullanalım. Anımsayalım, Alman bilim adamı yukarıda, En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. demişti. Bu tümcenin açılımı neyi unutacağımızı, neyi anımsayacağımızı bize toplum dikte eder şeklinde olacaktır. Kısaca, bireylerin ve toplumların unutmamasını ve anımsamasını sağlayan döngüsel bir mekanizma çalışmaktadır. Bu işlemin gerçekleşebilmesi için de aileden kurumsal yapılanmalara kadar uzanan bir yelpazede tüm eğitim ve öğretim mekanizmaları, anılar ve çağrışımlar devreye girer. Ve biz fark etsek de etmesek de yaşantımızdaki ayıplar, günahlar gibi bize yasaklar koyan ya da övgüler, ödüller, törenler, ziyaretler türünden davranışlarımıza olur veren her şey bu döngüsel mekanizmanın kontrol aracıdır.

İnsanlık tarihi yeni bir toplumsal bellek kurma çabalarının başarılarını (ve elbette örneğini daha sonra vereceğim başarısızlıklarını da) gösteren deneyimlerle doludur. Bu deneyimler arasında en geniş çaplı olan ve bugün tüm dünyayı etkisi altına alan uygulama İsanın doğumuyla başlatılan süreçte yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. İsanın doğumunu simgeleyen milat sadece takvimlerin sıfırlanması anlamına gelmez, milat aynı zamanda yepyeni bir toplumsal belleğin oluşumu için başlangıçtır: Milatla başlayan süreçte Batının yeni bir toplumsal bellek oluşturma konusundaki başarısı yalnızca din bazında değil, yaşamsal alanların hepsinde tartışmaya yer bırakmayacak netliktedir. Bu işlem dinle ilgili alanlarda kanlı ve son derece baskıcı bir yöntemle, ama diğer alanlarda dış dünyadan gelen taleple gerçekleştirilmiştir. Yeni bir toplumsal bellek talebinin kültürel boyutuyla ilgili uzmanlık alanımdan spesifik bir örnek vereyim. Bugün dünyanın hiçbir yerinde Batı edebiyatlarının belirlediği ölçütleri uygulamadan dünya kamuoyunu adres alan tek bir edebiyat ürünü bulamayız, özellikle de düz yazı türlerinde.

Ermeniler Milatla başlayan söz konusu sürece IV. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ederek dahil oldular. Ermeni tarihçi Prof.G.H.Sarkisyan Hıristiyanlığın Ermeni kültürü üzerindeki etkisini: ...Hıristiyanlığın baskıcı yapısının, diğer ideolojilere karşı radikal bir biçimde tahammülsüz olmasının Ermeni kültürünün gelişmesini son derece olumsuz yönde etkilediğinin de altını çizmek gerekir. Hıristiyanlık öncesi Ermeni kültürü <...> yüksek bir düzeye ulaşmıştı, manevi ve maddi olarak önemli kültür değerleri biriktirmişti. Hıristiyanlık geçmişe ait pek çok geleneği yıktı.[5] şeklinde yorumlarken Ermeni halkının tarihindeki en derin kırılma noktasına işaret eder. Zira kabul ettikleri yeni inanç sisteminin Ermenilerden talep ettiği yeni toplumsal belleğin inşası hiç kolay olmamıştır. Ermenilerin inanç dünyasında neredeyse XI.yüzyıla kadar süren bir süreçte çok sık aralıklarla gelgitler yaşanmıştır: V.yüzyılda Borboritler ve Messalian isyanları, VII-IX.yüzyıllarda Pavlikyan, X-XI. yüzyıllarda Tondrakitlerin hareketleri[6] konuyla ilgili kayda değer örneklerdir. Bu olaylarda Hıristiyan Ermeniler Pagan Ermenileri tamamen yok etmişlerdir. Burada anılması gereken bir başka etken, yaşadıkları bölgenin sık sık büyük devletlerin savaş alanı olarak kullanılması nedeniyle Ermeni halkının siyasi yaşamının da istikrarlı olmamasıdır. Yapılan yorumların çoğu, bu durumun Ermenilerden çok radikal kararlarla yön değiştirmeyi talep ettiği şeklindedir. Tarihçiler, savaş alanlarında bile bu tür radikal kararlarla taraf değiştirildiğini kaydediyorlar. Örneğin: G.N.Sarkisyanın verilerine göre, 364 yılında Pers Şahı II.Şapur (309 -379) Bizans topraklarına saldırır. Savaş alanı olarak kullanılan bölgede Ermeniler yaşamaktadır. Savaş sırasında Perslerin daha güçlü olduğunu ortaya çıkınca Ermeniler taraf değiştirirler. Ermeni tarihçi bu olayı şöyle yorumluyor: ... pek çok Ermeni alenen Perslerin tarafına geçti, bazıları da özünde bu grubun ihanetinden hiç de farklı olmayan bir biçimde tarafsız bir tutum sergilediler.[7] 19.yüzyılın sonu ile

20.yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğundan kopma arzusu gösteren grupların itkisiyle Ermenilerin toplumsal belleğinde ikinci önemli kırılma noktası oluştu. Zira bu hareketin temsilcileri Ermeni kimliğinin Türk kimliğinden soyutlanmasını talep ediyordu. Bu talep Ermenilerin bir kez daha kimlik bölünmesi sorunu yaşamalarına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin maruz kaldıkları soykırım ve sonrasında gelişmeler de Ermeni iddialarını yeniden şekillendirmeye başladı.

Şimdi yeniden genele dönelim ve bu sorunu tartışalım. Toplumsal bellek konusuna analiz yöntemiyle yaklaşan Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı eserinde: Ne türde olursa olsun belli bir deneyimin akla yakın olduğundan emin olmak için onu, daha önceki deneyimlerin oluşturduğu deneyime bağlamak zorunda,[8] der. Paul Connerton tespitinde son derece haklıdır, çünkü toplumun geçmişle bağlarının bütünüyle kopması kimlik bölünmeleri gibi çok önemli bir sorunu da beraberinde getirecektir. Bu nedenledir ki, başarılı toplum mimarları devrim olarak nitelendirilen değişikliklerde bile toplumsal yapının geçmişle bağlarını tamamen kopartmazlar. Buna örnek olarak Rusların deneyimini gösterebiliriz: 1917 yılındaki devrimle birlikte siyasi erkin yeni bir toplumsal bellek kurma denemesine Rus toplumunun gösterdiği tepki dikkat çekiciydi. Geçmişle bağlarını koparmayı reddeden grup bu sürecin dışında kalmıştı, çünkü ülkesini terk etmişti. Ama yeni bir gelecek ve yeni bir bellek için gönüllü olanlar, kurdukları yetmiş yıllık belleği 1991 yılında yıkarken de aynı derecede gönüllüydüler. Üstelik, geçmişi reddeden bu grup Sovyetler Birliği döneminde de Puşkini, Gogolü, Turgenevi, Dostoyevskiye, Tolstoyu, Çehovu okumaya ve onları edebiyatın öncüleri olarak algılamaya devam etti. Bu örnekteki çelişki dikkate değer, çünkü anılan yazarların hepsi çağdaş Rus edebiyatının, yani Batı edebiyatına entegre olmuş Rus edebiyatının en önemli temsilcileridir. Ayrıca 1991 yılından sonra yaşananlar da 1917 yılında yaşananlar kadar ilginçtir. Doktora öğrencisi olarak Moskovada kaldığım yıllarda bizzat tanıdığım tabloda şöyle bir resim vardı: Bir yanda büyükçe bir grup tarafından geçmişe ait her şey sanki görünmez bir duvarın öbür tarafına atılıyor ve unutulmaya terk ediliyordu, diğer yanda ise geçmişini kaybetmeyi kabullenemeyenler vardı. Öyle ki ikinci gruba dahil olanlardan intihar edenler ve akıl hastanesine yatırılanlar olmuştur.

Bu noktada konuyu Ermeni iddialarıyla ilişkilendireceğim ve bir kez daha Ermeni toplumunda yaratılan kimlik bölünmesine dikkat çekeceğim. Bunun için şöyle bir sorum olacak. Neden kamuoyuna sunulan Ermeni anılarında Türklerle yaşanan güzel şeyler değil de, hep kötü olanlar aktarılıyor ya da kurgulanıyor? Ermeni kimliğini Türk kimliğinden böyle soyutlamak, kimlik bölünmesinin neden olduğu sorunların sorumluluğunu yüklenmek anlamına gelmiyor mu? Bu sorunun cevabını Amin Maalouf, William Saroyan ve Ortadoğu gazetesinden derlediğim haberler aracılığıyla vereceğim.

Amin Maalouf ataları Osmanlı vatandaşı olan, Lübnan asıllı, Fransız vatandaşı gazeteci, yazar ve düşünür. Yazarın etnik kökeni ise çok daha karmaşıktır. Amin Maalouf kimlik bölünmesi sorununu bilinçli olarak yaşayan ve yaşadıklarını okurlarıyla paylaşan bir yazardır. *Ölümcül Kimlikler* adlı denemesinde şöyle der:

1976da Lübnanı terk edip Fransaya yerleştiğimden beri, son derece iyi niyetli olarak, kendimi daha çok Fransız mı, yoksa daha çok Lübnanlı mı hissettiğim ne kadar çok sorulmuştur bana. Cevabım hiç değişmez: Her ikisi de! Herhangi bir denge ya da haktanırlık endişesi yüzünden değil, ama cevabım farklı olsaydı yalan söylemiş olurum. Beni bir başkası değil de ben yapan şey, bu şekilde iki ülkenin, iki üç dilin, pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunuşumdur. Benim kimliğimi tanımlayan da tam olarak budur. [9]

Ermeni asıllı Amerikalı yazar William Saroyan'ın ataları da Osmanlı vatandaşıdır. Saroyan ailesi

Bitlislidir ve aile üyeleri yazar henüz doğmadan Amerikaya göç etmişlerdir. Her ne kadar tehcir kararıyla ilişkilendirme çabaları olsa da yapılan bu göçün nedeni ekonomiktir. Yazar 31 Ağustos 1908 tarihinde ABDnin Kaliforniya eyaletinde dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla yazarın Anadolu kültürüyle bağları yaşanmış deneyimlerle, canlı bilgi ve imgelerle değil, aile büyüklerinin anlattıklarıyla kurulmuştur. Buna karşın William Saroyan da içinde yaşadığı toplumu değerlendirirken Amin Maaloufun anlattıklarına benzer şeylerden şikayetçidir, ama yaşadıklarını içinde taşıdığı mağdur psikolojisini de yansıtarak mağdurun diliyle aktarır:

Ünlü siyah şairlerden biri, ünlü bir beyaz ressam, Sen sosyetik Yahudilere resim yaparak onlara uşaklık etmekten başka işe yaramayan bir Yahudisin! demiş. Arkadaşı bu sözlerden incinmiş; uşak dediği için değil de, tiksintiyle Yahudisin! dediği için. Hiç kimse, günün birinde adından, ırkından, dininden, mesleğinden ya da yaşama tarzından ötürü tanıdığı biri tarafından tacize uğrayacağından kuşku duymamalı.[10]

Adını yukarıda andığımız Fransalı yazarın kimlik bölünmelerinin gerekçelerini tartışırken yaptığı bazı tespitler Ermeni iddiaları çerçevesinde gelişen bazı olaylar için de geçerli olabilecek nitelikte:

Bu kitabın başından beri ölümcül kimliklerden söz ediyorum [] tanım benim kınadığım, yani kimliği tek bir aidiyete indirgeyen kavramın insanları taraf tutucu, katı, hoşgörüsüz, baskıcı, kimi zaman kendini yok edici bir tavra yerleştirmesi ve onları çoğu zaman katillere ya da katillerin yandaşlarına dönüştürmesi oranında bana yanlış gibi gelmiyor. Bunların dünya görüşleri çarpık ve terstir. Aynı topluluğa ait olanlar bizimkiler olur, yazgılarına arka çıkmak istenir, ama onlara karşı zalimce davranmaktan da kaçınılmaz; ılımlı görünürlerse kınanır, yıldırılır, hain ya da döneklilikle suçlanırlar.[11]

Amin Maaloufun görüşlerini Ermeni sorunu bağlamında değerlendirmek için, önce Ermeni Tasarısı başlığıyla parlamentolardan çıkan yasaları anımsayalım, sonra da 5 Eylül 2005 tarihli Ortadoğu gazetesinde yayımlanan şu haberleri okuyalım:

- 1) Lübnanda, balayını Türkiyede geçirmek için başvuruda bulunan genç Ermeni çiftler, kilise tarafından aforoz edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakıldı.
- 2) Hep birlikte geleceğe bakılması gerektiğini vurgulayan Ermenistan Kültür Bakanı Karen Aristakesyan, Avrupa Ermeni Komitesinden Talin Taşçıyan gibi şahsiyetler tarafından barış mesajları içeren açıklamalardan dolayı vatan haini olarak tanımlandı.
- 3) Türk [] Uzlaşma Komisyonunda (TARC) yer alan Van Kirkorian, komisyonda yer aldığı için aşırılıkçı Ermeniler başta olmak üzere Taşnak yönetiminin bağnaz uzantıları tarafından ölümle tehdit edildi. Kirkorian, çocuklarını ve eşini beraberine alarak ABDnin başka bir eyaletine taşınmak zorunda kaldı.[12]

Bu veriler, yalnızca Amin Maaloufun düşüncelerini desteklemiyor, Türkiyedeki yaşantısından memnun olan Ermeni nineler, gelinler, evlatlar ve ailelerin Türkiyeyi hedef alan soykırım iddialarına karşı tepkilerini neden yüksek sesle dile getiremiyorlar? şeklinde formüle edeceğim soruya da cevap veriyor.

Bu aşamada Ermeni iddiaları başlığıyla tanımlanan soruna iki soru yönelteceğim: bunlardan birisi sorunun içeriğine, diğeri ise sunuluş biçimine yönelik olacak. Birinci sorum, Ermeni iddialarının mimarları ve propagandistleri Türkiyeyi hedef alan çalışmalarında neyi/neleri anlatıyorlar? İkinci

sorum ise, Ermeni iddialarının mimarları ve propagandistleri iddialarını nasıl anlatıyorlar?

İlk sorunun cevabı şöyle: Aslında 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya kamuoyuna tek bir şey anlatıldı: Tehcir. Bu işlem yapılırken tehcir sözcüğüne soykırım anlamı da yüklenmeye çalışıldı. Sinema ürünlerinde, anılarda, tarih kitaplarında, gazete, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarında anlatılanlar ve fotoğraf albümlerinde saklanan fotoğraflar yalnızca tehciri konu aldı. Ama anlatılan tehcir öyküleri Tehcir Kararının gerekçeleriyle başlayan ve günümüze dek uzanan süreçten kopartılarak sunuluyor. Örneğin: Ermeni sorunun 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşmasının[13] 16. maddesine alınmasını hazırlayan süreçte ve sonrasında yaşananlara ve bu yaşananların sorumlusu olan Ermenilerin, en azından asayişin sağlanması, terörün durdurulması için Osmanlı İmparatorluğu Devleti tarafından cezalandırılması gerektirdiğine dair en ufak bir ima ya da sitem yoktur. Örneğimizi 26 Ağustos 1896 tarihindeki Osmanlı Bankası baskının gerçekleştirildiği olay ile somutlaştıralım ve olayı bizzat baskını yapan teröristlerden Hraçın (Hayk Tiryakyan-Trabzonlu) ağzından dinleyelim:

" * sabah saat altı buçuk. Çocuklar toplandı. Baskına başlamak için altı kişi yetiyordu. Birbirimizle öpüştük. Alla ısmarladık dedik. Hosrov ve Papken altı kahramanı aldı. Geri kalan çocuklar da hazır bulunuyorlardı. Bomba torbaları omuzlarda, tabancalar ellerde olduğu halde evden çıktık. Bankaya yaklaştığımız zaman öncü arkadaşların attıkları bombaların ve silahların seslerini duyduk. Daha heyecanla koşmaya başladık. Aslında büyük caddede karışıklık başlamıştı. Herkes korku ve dehşet içinde öteye beriye koşuyorlardı. Bankaya yetiştik ve içeri saldırdık.[14]

Hraç büyük bir coşkuyla anlattığı bu baskının ilerleyen dakikalarında bakın da başka neler yapmış:

Binanın kenarından sokağı kontrol ettim. Sivil ve asker kalabalığı vardı. Orta boy bir bomba attım. Haykırışlar oldu. Kaçıştılar. Yaralıları, ölüleri kaldırıyorlar, yerlerine yeni askerler getiriyorlardı. Başka bir bomba daha, yine aynı feryatlar, kaçışmalar. Bombalar şaşılacak sonuç veriyordu, dokunduğunu derhal öldürmüyor; fakat etlerini parçalıyor, azap, ıstırap içinde kıvrandırıyor."[15]

Şimdi sizden tehcir konusunda dinlediğiniz, okuduğunuz ya da filmlerde izlediğiniz Ermeni anılarını anımsamanızı, ama birisini değil, hepsini anımsamanızı ve herhangi bir eleme yapmamanızı rica edeceğim * Bu anılarda Hraç ya da Hraç gibilerin attıkları bombalarla, ateşledikleri silahlarla azap ve ıstırap içinde kıvrananların ve onların yakınlarının acılarını da dile getiren ya da fark eden birileri var mı?

Sonuç olarak, Ermeni iddialarının sunulduğu iletişim araçlarında anlatılanları baz alırsak, Ermeni toplum belleğinin derinliğinin 1915 yılındaki tehcirle sınırlı ve tek boyutlu olduğu değerlendirmesini yapabiliriz.

İkinci sorunun cevabı birinci sorunun cevabı kadar yalın değil. Ermeni iddialarının mimarları ve propagandistleri iddialarını nasıl anlatıyorlar? şeklinde formüle ettiğimiz bu sorunun cevabını şöyle bir tabloda araştırmak gerekiyor:

a) İncelenmesi gereken metinler tek tip değil. Bu nedenle söz konusu metinlerin sınıflandırılması gerekiyor. Çünkü resmi kurum ve kuruluşlardan çıkan bir yazışma metniyle bir filme monte edilmiş kurmaca bir anı metni aynı yaklaşım ve yöntemle analiz edilemez. Birinci gruba dahil olan metinler için ilk planda belgenin gerçek olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. İkinci grup metinlerde ise anlatılanların gerçekle ilişkinin olması mutlak değildir. Hatta edebiyat, sinema, tiyatro gibi sanat dallarına aitse metnin kumaca olması zorunluluğu vardır. Bu tür eserlerde yazar gerçek yaşamdan

etkilenmiş olabilir, ama ortaya çıkan metin kurmacadır.

b) Ermeni iddialarını üretenler iddialarını kamuoyuna duyurmak ve kamuoyunu yönlendirmek için bireysel diyaloglardan basına dek uzanan çok geniş bir yelpaze içerisinde tüm iletişim araçlarını kullanıyorlar. Dolayısıyla söz konusu iletişim araçlarının anlatım tekniklerini de kullanıyorlar. Bunu çoğunlukla popüler bir yaklaşım sergileyerek, ama istisnasız olarak mağdurun dilinden destek alarak yapıyorlar. Bu yaklaşım, geniş bir hedef kitle bulmalarına ve gönderdikleri iletilerin alıcılar tarafından kolayca kabul görmesine yardım ediyor. İşte bu noktada bizi konumuzdan bir süreliğine uzaklaştıracak ciddi bir çelişki yaşanıyor.

Şöyle ki, alıcı kendisine gönderilen iletinin içeriğini hiç sorgulamadan kabul edebiliyor, hatta içselleştirebiliyor. NEMESİS ve ASALA tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerinin tanıtımı sırasında kullanılan mağdurun dili bu çelişkiyi somut olarak örneklememize yardım edecektir. Anımsayalım, Talat Paşanın katili Sogomon Tehleryan (1921) ve Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demirin Katili Mıkırdıç Yanıkyan (1971) gerçekleştirdikleri terör eylemi sonrasında mahkemede yargılanırken(!) işledikleri cinayet dolayısıyla pişmanlıklarını değil, kin ve hınçlarını dile getirerek mağduru oynadılar ve serbest kaldılar. Çünkü Batı kamuoyu kendisine terör aracılığıyla gönderilen iletiyi hiç tereddüt etmeden yukarıda adı geçen katillerin mağdur olduğu şeklinde okudu. Böylece davaların görüldüğü mahkemeler tarafından okunması gereken yeni bir ileti daha oluşturuldu.

İletişim kuramcısı Metin Işık genel olarak iletilerin nasıl okunduğunun resmini şöyle çiziyor:

İletişim, kaynak konumundaki A şahsının zihnindeki X mesajının hedef durumundaki B şahsının zihninde de aynen ya da benzer şekilde oluşturulması süreci olarak da tanımlanabilmektedir. Bunu sağlamak için ise, A şahsının zihnindeki X mesajını kodlaması gerekmektedir. Ancak ne var ki A ve B şahıslarının birbirleriyle anlaşabilmeleri için, kullandıkları kod sisteminin ortak olması; bir diğer ifadeyle bir takım ortak kodlar kullanmaları şarttır.[16]

Yeniden konumuza dönerek çizmekte olduğumuz tabloyu tamamlayalım. Ermeni iddialarının propagandası için kullanılan iletişim araçlarının yukarıda işaret edilen çeşitliliği anlatım tekniklerine şöyle yansıyor: Sözde soykırım için dikilen anıtlarda mimarinin veya heykelin dili, anı olduğu iddia edilen düz yazı metinlerde edebiyatın dili, filmlerde sinemanın dili, haber nitelikli yazılarda gazete dili, bireysel iletişimlerde güncel konuşma dili, hatta NEMESİS ve ASALA örneklerinde olduğu gibi terörün dili devreye sokuluyor. Örneğin: 18 Kasım 2009 tarihli Hürriyet gazetesinde Soykırım oldu Ödevi başlığıyla aşağıdaki haberi okuduk ve dikkatlerimiz Batı ülkelerindeki eğitim diline yöneldi. Haber, Türklerin 1915 yılında Ermenilere soykırım uyguladığını meclis kararıyla kabul eden Fransada soykırımı reddeden 13 yaşındaki Türk öğrenci Mustafa Doğan, okuldan uzaklaştırıldı ve soykırımla ilgili bir ev ödevi hazırlaması istendi.[17] şeklindeydi. Kısaca, konuyla ilgili tamamını burada dile getiremeyeceğimiz kadar geniş bir anlatım ağı kurulmuş durumda. Ermeni iddiaları bağlamında üretilen sorunların devamlılık göstermesini sağlayan zemin işte bu ağ aracılığıyla hazırlanıyor.

Özel örneğimiz olduğu için sinema dilini ve sinema ürünlerini biraz daha yakından inceleyelim. Yedinci sanat dalı olarak nitelendirilen sinema anlatım gücünü edebiyat, tiyatro, müzik, resim, heykel ve mimarinin bilgi birikimi ve deneyimlerinden alıyor, yani kullandığı anlatım teknikleri çok etkili. Ayrıca teknolojinin sunduğu olanaklarla bugün sinema kendisini aşmış durumda. Bunlara ilave olarak hedef kitleyle yalnızca toplu gösterim alanlarında değil, televizyonun ve bilgisayarın ulaşabildiği noktalarda da buluşabiliyor.

Sinemanın da içinde olduğu sanat dallarına ait ürünlerin yaşama müdahale olarak nitelendirebileceğimiz işlevsel bazı özellikleri vardır. Ama konumuz olduğu için aşağıda

kuracağımız cümlelerin öznesi sinema olsun:

1) Yaşamdaki her şeyi (yaşanmışlıkları, nesnelere, olay ve olguları) kendi bilgi ve deneyimlerini ve kendi anlatım araçlarını kullanarak yeniden tasarlar.

2) Gerçek imgeleri ya da kendi yarattığı imgeleri kullanarak algılama sistemlerini yeniden yapılandırma gücüne sahiptir.

Dolayısıyla Metin Işıkın yukarıdaki alıntıda işaret ettiği durumun gerçekleşebilmesi için, yönetmenin zihnindeki X mesajını hedef durumundaki seyircinin zihninde de aynen ya da benzer şekilde oluşturulması ve ortak kod sistemini kullanılması gerekiyor. Kısaca, sinema aracılığıyla sunulanlar ve sinema ürününün aldığı tepki algılama mekanizmalarıyla bağlantılıdır. Algılama mekanizmalarının çalışma biçimi ise bellekle bağlantılıdır. Çünkü algılama mekanizmalarını bellekte korunan bilgiler, deneyimler ve imgeler çalıştırır. Yani bellekte bilgiler, deneyimler ve imgeler yoksa algılama da yoktur ya da bellekte korunan bilgiler, deneyimler ve imgeler istenilen düzeyde değilse algılama mekanizması arzu edilen kapasitede çalışmaz. Sinema tarihinin başlangıç noktasında bunu belgeleyebileceğimiz çok net bir örnek vardır: Anımsayalım, ilk özel sinema sunumu 1895 yılında Lumière Kardeşler tarafından gerçekleştirilmiştir. Filmin adı Bir Trenin İstasyona Girişidir. Perdeye yansıyan görüntüde bir tren istasyona girmektedir. Bu görüntünün perdeye yansmasıyla birlikte salondaki seyirciler, trenin üzerlerine geldiği yanılgısıyla korkup salondan kaçmışlardır.[18] Özetle, gösterilen tepkilerde, üretilen düşüncelerde, kurulan hayallerde ve alınan kararlarda belirleyici olan algılama düzeyidir. Algılama düzeyi ise bilgi alt yapısı ve deneyime bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bir sonraki aşamada, yani algılama işlemi tamamlandıktan sonra algılanan şeylerle ilgili aktarım işleminin başladığı andan itibaren aktarıcının anlattığı konuya yakınlık derecesi, ilgi alanları, psikolojik yapısı ve beklentileri de yarattığı imgelerde ve yaptığı yorumlarda yansımaları bulacaktır. Ermeni iddiaları çerçevesinde piyasaya sürülen filmler de bu bağlam içerisinde üretilmektedir ve bu filmlerin aldığı tepkiler de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Hakem kimliğiyle Ermeni İddialarına taraf olmak isteyenlerin algılama mekanizmaları devreye girdiği zaman ise sorun mutasyona uğrayarak başka boyutlarda, siyaset ve uluslararası ilişkilerin etkin olduğu boyutlarda da yaşam olanağı bulmaktadır.

Bu noktadan sonra sorunu geniş bir perspektiften ve tarihi boyutlarıyla da gösterebilmek için, Ermeni sineması üzerine ve birincisi İtalyan, diğerleri Ermeni senaristlerin ürünü olan Tarla Kuşu Çiftliği (Paolo ve Victoria Taviani, 2007), Ağrı Dağı (Atom Egoyan, 2002), Anne (Henri Verneuil, 1991), Musa Dağda Kırk Gün (Sarky Mouradyan, 1982) ve Sasonun Oğulları (Sarky Mouradyan, 1975) adlı filmlerle ilgili yaptığım araştırma, inceleme ve analizlerin sonucunda ulaştığım bilgileri ve tespitlerimi paylaşacağım.

1) Sinema Tarihçisi Ali Özuyarın verilerine göre, Ermeni iddialarını konu alan ilk film 1919 yılında ABD'deki Ermenilerin desteğiyle çekilmiştir. Filmin adı Çarın Gerilen Ermenistan ve Açık Artırmadaki Ruhlardır. [19]

2) Bugün Taviani Kardeşler istisna olmak üzere, Ermeni iddialarıyla ortaya çıkan ürünler farklı ülkelerin vatandaşı kimliği ile sinema dünyasına girmiş ve kariyer yapmış olan Ermeni etnik kökenli yönetmenlerin filmleridir. Çünkü hâlâ Ermeni sinemasının varlığından bahsetmek olanaksızdır. Dolayısıyla film çekimi için farklı ülkelerin olanakları kullanılmaktadır. Örneğin: Taviani Kardeşlerin Tarla Kuşu Çiftliği adlı film İspanya, İtalya, Fransa, Büyük Britanya, Bulgaristan desteklidir.[20]

3) Söz konusu filmlerden Sasonun Oğulları hariç hepsinde de konu tehirdir. Çünkü Sasonun Oğullarında olay 1908 yılında geçer, buna rağmen filmin sonunda uzunca bir metinle 1915 yılına gönderme yapılır.

4) Söz konusu filmlerin istisnasız hepsi propaganda amaçlıdır ve bu kategori içerisinde değerlendirilmelidir. Ama bu filmlerin propaganda amaçlı diğer filmlerden çok önemli ve tehlikeli bir farkı var: Bu filmlerde başta Avrupa olmak üzere dünya kamuoyundan Türkiye'ye ve Türk

insanına karşı ayrımcılık yapılması yönünde destek alma politikaları izleniyor, garip bir şekilde bu çarpık düşünce başarı kazanıyor. Örnekleyelim: Atom Egoyan'ın 2002 yılında gösterime giren Ağrı Dağı adlı filminde Raffi adlı Ermeni genç Kanada gümrüğünde film kutuları içerisinde toz eroin geçirmek isterken yakalanır, ama tutuklanmaz. Çünkü tehcirle ilgili Kanada polisini etkileyen bir öykü anlatmıştır. Filme verilen ödüller bu etkilenmenin gerçek yaşamdaki boyutlarını görmemize yardım ediyor: 2003'te en iyi Kanada film ödüllerinden olan Genie Ödüllerinde en iyi adlandırılan film, özgün tasarım ve kostüm ödülünü aldı. Ayrıca en iyi kadın oyuncu ve yardımcı aktör ödülleri de filmin oyuncularına verildi. Yine 2003 yılında Egoyan'a Kanada Yazarlar Derneği (Writers Guild of Canada) tarafından bir ödül verildi. Ve altını çizerek söylüyorum 2003'te Erivan Uluslararası Film Festivalinde Altın Kayısı ödülünü kazandı.[21] 2009 yılında Yunanistanda verilen Master of Cinema ödülüne layık görüldü.[22] Festivalde Ağrı Dağı da gösterimdeydi.

5) Bu filmlerin hepsinde de Tehcir sırasında Türklerin Ermenilere yönelik bedensel şiddet uyguladığı anlatılıyor. Şiddet motifinin bu bağlamda seyircinin belleğinde yer etmesini sağlamak amacıyla değişik konteksler içerisinde tekrarlanarak efsaneye dönüştürülmek istenen sahneler var. Örneğin: arkadaşlarının üzerine gaz dökülüp yakılırken oynamaya zorlanan çıplak bırakılmış geç kızlar (Tarla Kuşu Çiftliği ve Ağrı Dağı), kafası kılıçla kopartılan insanlar (Sasonun Oğulları hariç hepsinde), ayağa nal çakma olayı (Anne ve Ağrı Dağı)

Bunlardan ayağa nal çakma olayını ayrıntılarıyla inceleyelim. Henri Verneuil'in 1991 yapımı Anne filminde eser kişilerinden Abgar Tehcir Kararıyla göçe tabi tutulmuştur. Abgar yolculuk sırasında Van Valisi Cevdet Beyin denetimde olduğunu görür ve bağırır, ayağındaki ayakkabıyı çıkartıp bu şekilde yürümenin olanaksız olduğunu söyleyerek yolculuğa itiraz eder. Bu itiraz sırasında kabile ıssız bir çöl yolundadır. Cevdet Bey bu itiraza çok kızar ve Abgarın ayağına nal çakılmasını emreder. Ekranda bir hükümet konağı belirir ve atların nallandığı bir atölyede birkaç jandarma erinin nezaretinde Abgarın ayağına nal çakılır.

Atom Egoyan da 2002 yılında vizyona giren Ağrı Dağında aynı motifi işler, ama konteksi değiştirerek. Egoyana göre hikaye şu konteks içerisinde daha etkilidir: Dr.Clarence Ussherin mektubunu taşıyan, yedi sekiz yaşlarındaki Sevan ve Arşil Gorki, Cevdet Bey tarafından yakalanırlar. Cevdet Beyin küçücük Sevandan intikam almasını gerektiren geçmişe ait bir hikayesi vardır. Bu hikayede fotoğrafçı olan babas Sevanla birlikte önceden çektikleri fotoğrafları vermek için Cevdet Beyin huzuruna çıkmıştır. Baba Cevdet Beyden çektiği fotoğraflar için ücret ister. Cevdet Bey fotoğrafçının emeğinin karşılığını vermek yerine öpmesi için elini uzatır. Ardından da el öpme sırası Sevana gelmiştir. Sevan Cevdet Beyin elini öpmeyi reddeder. İşte bu nedenle, Cevdet Bey, Sevanın ayağına nal çaktırarak intikamını alır.

Konuyu toparlamak için Arkeolog Prof. Dr. Mehmet Özdoğanın Ermeni iddialarıyla birlikte oluşan fenomene de çok uygun düşen bir yorumunu aktaralım:

Geçmiş düşünmek insanlara özgü bir davranış şeklidir. Geçmiş masalsi geçmiş ve ölçekli somut geçmiş olarak birbirinden farklı iki şekilde algılayabiliriz. Bunların ilki gerçek ile söylentilerin, inancın birbirine karıştığı zaman ölçeği, derinliği olmayan yassı bir geçmiştir. Bu tür bakış açısından geçmişin kanıtlanması gerekli değildir, anlatılanlara, söylencelere inanmak yeterlidir. Geçmiş düşünmek inanç sisteminin bir parçasıdır. Bunun karşıtı somut, zaman ölçeğiyle geçmişe bakmanın esası ise sorgulamaya dayanır. Her söylenenin ölçekli bir zaman boyutunda kanıtlanması ve birbiriyle ilişkilendirilmesi gerekir...[23]

Özetle, sanatın diliyle üretilen Ermeni iddialarına olabildiğince hızlı, henüz üretim aşamasında iken müdahale edilmeli, ancak artık kamuoyu ile buluşmuş olan ürünlerdeki Ermeni iddialarının da tek

boyutlu algılamalardan kurtarılması gerekiyor. Örneğin: Türk ve dünya kamuoyu Ermeniler tarafından yaratılan Der Zor imgesini sorgulamalı. Acaba Der Zorun tarihi Ermeni iddialarından bağımsız incelenirse, nasıl bir tabloyla karşılaşırız? Tehcir Kararı çerçevesinde Der Zora gidip oraya yerleşenler ve bugün orada Suriye vatandaşı olarak yaşayanları Ermeni iddiaları çerçevesinde yaratılan Der Zor imgesinin hangi parçasına yerleştirmek gerekir?

Aynı mantıkla diaspora Ermenileri için de bazı sorular yöneltelim. Acaba, o günlerde Ermeni Sorununun henüz bugünkü boyutlarıyla yaşam bulmadığı noktalarda (örneğin, Pariste) üçüncü şahıslar (örneğin, Ruslar) Ermenilerle hiç iletişim kurmamışlar mıydı? Ermenileri hiç gözlemlememişler miydi? Eğer herhangi bir diyalog kurulduysa, bunu yazıya dökenler olmuş muydu? Bununla ilgili edebiyattan bir örneğim var. 1917 Devrimiyle birlikte Rus aristokrasisinin büyük bir çoğunluğu İstanbul üzerinden Avrupa ülkelerine, özellikle de Fransaya gittiler. Bunların arasında mizah yazarı Tefi [24] (1876-1952) de vardı. Teffi kendisinin de aralarında bulunduğu Rus aristokratlarının paraları bitince Pariste nasıl yaşadıklarını Yazılmamış Günlüklerden Notlar başlıklı öyküsünde yergisel bir dille anlatıyor. Bunun için de Rus aristokratlarının yaşamını Parise yerleşen Ermenilerin yaşamıyla karşılaştırıyor.

14. Ermenilerin yine yağa yatırıp bala batırdığını söylüyorlar. Birisinin, bir Ş-yantsın malikanesinde koskoca bir konağın köpekler tahsis edildiğini söylüyorlar. On dört köpek: hepsi pasaportlu, vizeli ve diplomalı. Köpekler kötü havalarda yağmurluk, galoş ve başlıklarla geziyorlarmış. Köpekleri tavuk etinden köfteyle besliyorlarmış.

Bizim George, Ş-yantsa gidip, köpeklerin yerine kendisini almasını rica etmek istiyor. Ama tüm bunlar boşuna, ihtimal ki bundan hiçbir şey çıkmayacak. Neden alsın ki? George sıradan bir soylu, unvanı bile yok.[25]

Dipnotlar

□ Prof.Dr.Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi.

□□ 25-26 Aralık 2009 tarihinde Politik Psikoloji Derneği tarafından düzenlenen Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri Disiplinlerarası Yaklaşım konulu seminerde sunulan ders notudur.

[1] Nermin Çelen, Öğrenme Psikolojisi, İMGE, 1999, s.21.

[2] Andrey Platonov, Çevengurda (1927) Daniel Defoenun düşüncesindeki eksikliği belgelemek için kahramanını toplumun dışında büyütür ve doğada tek başına bırakır. Sonunda eser kahramanı karnını doyurmak için karşısına çıkan zehirli kertenkeleyi yer ve ölür.

[3] Jan Assman, Kültürel Bellek, Ayrıntı, İstanbul, 2000, s.40.

[4] Özellikle bu konu için Michael Aptedin yönettiği ve baş rolünü Jodie Fosterin oynadığı 1994 yapımı Nell adlı film güzel bir örnektir. Filmde Kuzey Carolinanın gözden ırak ormanlık bir bölgesinde annesinden başka hiç kimseyle karşılaşmamış bir kız çocuğunun öyküsü anlatılır. Anne aniden ölünce çocuk tek başına kalır. Nell, yalnızca İngilizce bilen değil, hiçbir topluluk ya da bireyle karşılaşmaz, insan sesi duymaz ve annesinden öğrendiği dili geliştiremez. Üstelik, yetişkin bir birey olma sürecinde annesinden öğrendiği dilde, unutmama nedeniyle önemli aşınmalar olmuştur. Nellin bir doktor tarafından bulunduğu zaman kullandığı dil daha çok şempanzelerin çığlıklarını andırmaktadır. Fiziksel sorunları olmayan, ancak uzun süre eğitimsiz ve topluluktan uzak kalan bireylerin konuşma yetilerinin gelişemediğini gösteren tıp tarihinde kayıtlı benzer örnekler de vardır.

[5] G.H.Sarkisyan, Ustanovlenie feodalnogo obşcestvennogo stroya i padenie drevnearmyanskogo gosudarstva, bkz.M.G.Nersisyan, İstoriya armyanskogo naroda, Erivan, 1980, s.89.

[6] T.H.Akopyan, Sotsialnie dvijenija v VII-XII vekah, (bkz. M.G.Nersisyan, a.g.e.), s.134-135.

[7] G.H.Sarkisyan, a.g.e, s.94.

Not: Benzer bir tutum Rus [1722] savaşında (1722 [1722] İrana karşı, XX.yüzyılın başında da Osmanlı İmparatorluğunun yıkılacağına olan inanç güçlenince Osmanlıya karşı sergilenmiştir. Bunlara Asuri [1722] Bizans [1722] Arap [1722] Selçuklu [1722] ilişkilerini de ekleyerek örnekleri çoğaltabiliriz.

[8] Connerton, Paul, Toplumlar Nasıl Anımsar?, çev: Alaaddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.14.

[9] Amin Maalouf, Ölümçül Kimlikler, çev.: Aysel Bora, YKY, İstanbul, 2001, 9.

[10] William Saroyan, Paris-Fresno Güncesi, 1967-68, Aras, İstanbul, 2001, s.27.

[11] Amin Maalouf, a.g.e., s.30.

[12] rtadoęu, Türk Haber Ortadoęunun ilavesidir, 5 eylül 2005.

[13] rmeni Sorunu ilk kez Osmanlı İmparatorluğunun Rusya ile 3 Mart 1878 tarihinde imzaladığı Ayastefanos Antlaşmasıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Söz konusu antlaşmanın 16.Maddesi Ermeniler için düzenlenmiştir. Daha sonra aynı konunun Berlin Antlaşması (13 Haziran-13 Temmuz 1878) 61maddesine alınması sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birsen Karaca, Sözde Ermeni Soykırımı Projesi // Toplumsal Bellek ve Sinema, Say, İstanbul, 2006, s.27.

[14] Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s.508-509.

[15] .g.e., s.509.

Not: Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için Hraç ve arkadaşlarının cezalandırılmaması için Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu devletine yaptığı baskıdan bahsetmeyeceğim, ama davanın bağımsız araştırmalara konu olabilecek nitelikte olduğunu vurgulamak isterim.

[16] Metin Işık, Dr. Kitle İletişim Teorilerine Giriş, Eğitim Kitapevi Yayınları, 2002, s. 14.

[17] <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12974305.asp?gid=229>

[18] <http://www.sanatlog.com/etiket/lumiere-kardesler/>

[19] Ali Özuyar, Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi-II.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), XIX.Yüzyılda Ermeni Milliyetçilięinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları. <http://www.soykirimgercegi.com/default2.asp>

[20] <http://www.gaiff.am/am/films/2007/larkfarm/>

[21][http://tr.wikipedia.org/wiki/Ararat_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ararat_(film))

[22] http://www.moviemaker.com/festivals/article/atom_egoyan_to_receive_master_of_cinema_award_2009100

[23] zdoğan, Mehmet, Tarih Öncesi Arkeolojisine Giriş, Atlas/Arkeo, sayı: 1, 2002, s. 10.

[24] Gerçek adı Nadejda Aleksandrovna Buçinskayadır

[25] Teffi, İz dnevnikov nehapisannih, Jityo-bityo/ Rasskazı, Vospominaniya, M., Politizdat, 1991, c.189.

Kaynak/Source: